

Runfynd 1973

Av Elisabeth Svärdström och Helmer Gustavson

Under 1973 har 12 runfynd registrerats, 6 vikingatida och 6 från medeltiden. Av de förstnämnda är fyra återfynd av tidigare kända, sedermera förkomna runstenar och fragment av sådana (Sm 163, U 211, U 397, Öl 48), två uppländska är att betrakta som nyfynd, även om ortstraditionen tidigare har kunnat ge vissa antydningar om det ena, runstenen vid Åby i Björklinge socken. Detta fynd publiceras samtidigt av Torulf Holmberg, »Göra ör efter sina

söner» (Fornvännen 1974, s. 202 f.). De sex medeltida inskrifterna är samtliga nyfynd, fyra av dem inskurna i träföremål som grävts fram i Lödöse och Nyköping, två är ristade i sten och puts på gotländska kyrkor. Två av Lödösefynden, som representerar en i vårt land hittills saknad kategori av runinskrifter, runbrev, har jag ägnat en särartikel, »Lödöserunor om kärlek och vänskap» (Fornvännen 1974, s. 35 f.). De övriga redovisas här.

Gotland, Eke kyrka

Fig. 1. Runinskrift på korportalens i Eke kyrka, Gotland. Foto S. Hallgren (ATA). — Runic inscription on the chancel porch of Eke Church, Gotland.

Gotland, Väte kyrka

Vid en motsvarande byggnadsundersökning i Väte kyrka kunde 1973 ett nyfynd registreras, en kort runföljd ristad i putsen på norra snedsidan av den glugg i västgä-

I samband med undersökning av kyrkobyggnaden för »Sveriges kyrkor» har en kort, tidigare ej observerad runföljd påträffats i korportalens östra inre omfattning. De 5 cm höga runorna är ristade i sandstenen 1 m ovanför korgolvet. Fig. 1.

Inskriften består av det 16-typiga runalfabetets fem första tecken:

fupor

Runorna har medeltida form. Någon fortsättning finns inte och har synbarligen aldrig funnits. Det är i och för sig inte överraskande, vi har gott om motsvarigheter till ett sådant runskt ABC.

Korportalens datering till 1200-talets förra hälft är ristningens postquem.

veln, som är belägen där murtrappan mynnar i långhusvinden. Runornas höjd är 3 cm. Fig. 2.

Inskrift:

iakobus

»Iacobus»

Alla runorna är säkra. På **a** och **o** är bistavarna ensidiga. Runan **s** har gotländsk form. 5 **b** är skadad men med bevarade karakteristika.

Namnet Jakob, både i sin latinska form och i den fornsvenska, *Iakobr*, är ett av de vanligaste inlånade, kristna mansnamnen med ett 30-tal runskrivna belägg enbart på Gotland. Den latinska formen här

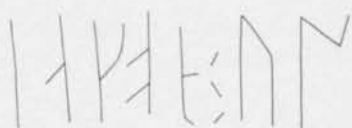

Fig. 2. Runinskrift i Väte kyrka, Gotland. Efter förf:s kalkering. – Runic inscription in Väte Church, Gotland. After tracing by author.

antyder, att bäraren har varit en kyrkans tjänare. Långhusets tillkomst vid mitten av 1300-talet är inskriftens postquem.

E. S.

Småland, Arby kyrka

I samband med restaureringen av Arby kyrka 1973 återfanns den sedan länge eftersökta, fragmentariska runstenen Sm 163 på kyrkogården, när man grävde för en elledning söder om kyrkan. Stenen låg 4 m SÖ om kyrkans sydöstra hörn på ett djup av 30–40 cm och med ristningsytan vänd uppåt.

Runstenen är av rödbrun ölandskalksten och har måtten 155×86×15 cm. Runornas höjd 10 cm. Stenens vänstra kantstötta smalsida är ursprunglig, medan den sekundärt tillformats vid basen, längs högra långsidan och, som det synes, i toppen. Fig. 3.

På en teckning från 1747, den enda tidigare källan för kunskapen om runstenen, anges den finnas på kyrkogården och har samma utseende som nu. Troligtvis har runstenen en gång stympats för att användas som byggnadsmaterial, blivit obehövlig i samband med någon ombyggnad och lagts på kyrkogården, där lektorn P. Frigelius tecknade av den. Reparationer eller ändringar av kyrkan, som kan ha inneburit, att runstenen berörts, gjordes 1687 och 1770–72.

Inskrift:

... - x r-sa x kuml x iftir x bofa x ...

»... resa minnesmärket efter Bove...»

Runorna 1–12 mer eller mindre skadade i sina övre delar. Av r. 1 återstår nederdelen av en lodrät stav, detsamma gäller r.

3–4. Läsningen av övriga runor säker, trots vissa skador på en del av runorna.

Att namnet *Bofi* uppträder i runinskriften är inte direkt överraskande. Förutom i

Fig. 3. Den återfunna runstenen Sm 163, Arby kyrka, Småland. Foto H. Gustavson (ATA). – The rediscovered runestone Sm 163, Arby Church, Småland.

Sm 163 är det belagt i fem runinskrifter från Småland, Östergötland och Södermanland. Namnet är inte ovanligt i medeltida källor från Uppland, Östergötland och Småland. Än mer belysande är, att de ortnamn på *-torp*, där *Bofi* ingår som första led, i stort sett tycks vara begränsade till Östergötland och Småland, varifrån detta ortnamn är känt i elva eller tolv fall. Detta bör dock bedömas bl. a. med hänsyn tagen till att namnet *Bofi* i vissa fall svårigen kan hållas isär från namnet *Bo(i)*.

Ämnet i runstenen är ortoceratitkalksten. I fråga om färg och utifrån makroskopisk bedömning överensstämmer ämnet med limbatakalksten. Denna förekommer inte i sedimentationslager längs västra

stranden av Kalmarsund, men väl inom västra delen av Öland. Det är mycket osannolikt, att så stora lösa block, som runstenen förutsätter, finns på fastlandssidan (intendent V. Jaanusson, Naturhistoriska riksmuseet). Detta talar för att den eller de som har ombesörjt minnesmärket har kostat på sig att använda ett material, som har hämtats från Öland.

Den fragmentariska ristningen röjer en kunnig runmästare. Framför allt gäller det utformningen av runstenskorset; någon exakt motsvarighet tycks inte finnas på någon annan ristning, och korstypen är rätt ovanlig.

Runstenen förvaras nu i Arby kyrka.

H. G.

Södermanland, Nyköping, kv. Stallbacken

Fig. 4. Runristad laggskålsbotten från kv. Stallbacken i Nyköping. Foto N. Lagergren (ATA). — Rune-carved base of wooden bowl from Nyköping.

Vid arkeologisk undersökning i samband med byggnadsschaktning har en fragmentarisk laggskålsbotten tillvaratagits (fyndnr 1933), på vilken några ristade

runtecken förekommer. Den lilla träskivans mått är 9,5×6 cm, runornas höjd 1 cm. Fig. 4. De ristade linjerna gör ett ganska förvirrande intryck och det är svårt att bedöma, vilka av de grunda skårorna som avsetts som runor och vilka som är oavsiktligt tillkomna. Tämmligen tydligt kan en runföljd *auæ* urskiljas. Någon rimlig fortsättning (t. ex. *Maria*) bildar inte de efterföljande oregelbundna skårorna.

Föremålet, som otvivelaktigt är medeltida, kan inte närmare dateras. Det lager (L II), där skålbotten anträffades, innehöll visserligen föremål från 1400- och 1500-talen men var genom tidigare markingrepp inte till alla delar intakt, enligt vad grävningssledaren Håkan Eriksson muntligt meddelat. Angivna tidsperiod förefaller också ur runologisk synpunkt väl sen.

E. S.

Uppland, Angarns sn, Örsta

R. Dybeck besökte 1872 Örsta och fann då två delar av en runsten liggande som »trampstenar» utanför ett fähus. 1904 på-

träffade E. Brate dem övertäckta med jord och gjorde då den preliminära undersökning som ligger till grund för tolkningen i

Upplands runinskrifter (U 211). Han vidtalade gårdens arrendator att flytta bitarna till en berghäll strax intill. Där blev de ligande, tills de av oförstånd kom att användas vid en ombyggnad av ladnan på 1920-talet.

Sedan Stockholms kommun förvärvat gården blev det 1973 aktuellt att riva ladnan. Vid rivningen konstaterades att två

Fig. 5. Den återfunna runstenen U 211, Örsta i Angarns socken, Uppland. Foto H. Gustavson (ATA). – The rediscovered runestone U 211, Örsta, Angarn parish, Uppland.

stenblock, som bar upp en bjälke i en dörröppning i ladans nordöstra del, var den saknade runstenen.

Efter lagning och uppmålning står nu runstenen rest 15 m SSV om det södra boningshuset på Örsta Norrgård och strax intill en nyanlagd vandringsled. Fig. 5.

Rödaktig granit. Viss uppfätning och blankslitning av ristningsytan beror på att blocken legat som trampstenar utanför fähuset. Runstensens mått i sammansatt skick 140×72×28 cm. Runornas höjd 7–6 cm. Ett drygt 10 cm brett stycke på stenens högra mittparti saknades redan på Dybecks tid. Ristningsytorna har därigenom ej fullständig passning till varandra.

Inskrift:

iufriþ · let · stain · hkua · efta · sbie . . . ta · sin
5   10   15   20   25   30

»Jofrid lät hugga stenen efter Spjälle(?), sin man.»

Den övre bistaven i 3 f framträder vid belysning i mörker. 9 t har ensidig bistav liksom övriga t-runor. Till höger om 15 h återstår endast bistavarnas ansättning mot hst. I brottpartiet mellan 15 h och 16 k har inte funnits utrymme för någon runa. Av 16 k är bst och toppen av hst bevarade. I 24 b har ristaren försummat den nedre bistaven. Mellan 26 e och 27 t saknas ca 30 cm av ristningsytan. Här har funnits plats för högst fem runor, skiljetecknet ej medräk-

nat. Av 27 t syns nu endast svaga spår av huvudstavens topp och av bistavens anslutning till denna.

Kvinnonamnet *Iofriðr* är inte belagt i någon annan svensk runinskrift, men ganska väl styrkt från västnordiskt område. Till följd av skadan på stenens högra sida känner vi inte med säkerhet namnet på den man som runstenen rests efter. En del av namnet återfinns i runföljden 23–26 **sbie**. Det ligger nära till hands att supplera den till **sbiela**. Ett runsvenskt *Spialli* kan formellt vara identiskt med det i medeltida källor belagda *Spjælle*, som i Sverige tycks ha varit ett typiskt norrländskt namn, och kan i så fall ställas samman med det fornvästnordiska subst. *spialli* 'vän'.

Med tanke på att namnet *Spiallboði* är väl styrkt inom det mellansvenska runstensområdet, framför allt i Uppland, genom ett tiotal runbelägg och tillsammans med det närstående *Spjælbodh* ganska väl belagt inom samma område i medeltida källmaterial, bör *Spialli* kanske hellre ses som en kortnamnsbildning till *Spiallboði*.

Varje återfynd av en runsten är glädjande; än mer glädjande är det, när som i detta fall ett återfynd gör en runristare större rättvisa än vad som återspeglas i tidigare avbildningar.

Uppland, Sigtuna, Mariakyrkan

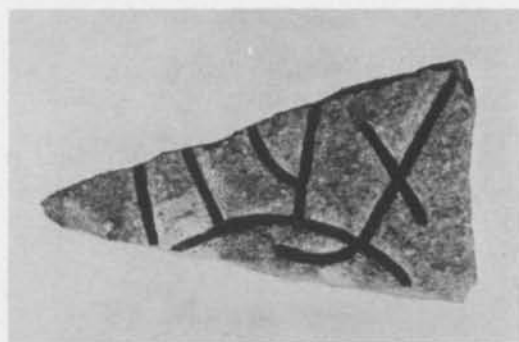

Fig. 6. Återfyndet av runstensfragmentet U 391, Mariakyrkan, Sigtuna, Uppland. Foto G. Hildebrand (ATA). – The rediscovered runestone fragment U 391, Maria Church, Sigtuna, Uppland.

Ett mindre runstensfragment kom 1971 fram vid arkeologiska undersökningar av Mariakyrkan i Sigtuna och har registrerats av Runverket. Fig. 6.

Fragmentet påträffades ganska djupt under korgolvet i fyllnadsmaterial, som var omrört och innehöll rester från en tidigare undersökning.

Ljust rödgrå sandsten. Mått: 16×9×4 cm. Runhöjd 7 cm.

Inskrift:

... aþ ...

Runan a har dubbelsidig bistav; Av þ återstår nedre hälften. De bevarade delar-

na av r. 3 talar för att den varit **u** eller **r**.

Fragmentet torde vara detsamma, och i så fall ytterligare förstört, som det som avbildades av Dybeck 1876 (Runurkunder II pl. 45), men därefter förkommit. Han nämner att nio runstensfragment påträffats i S:t Pers kyrkoruin och att de »ligga i kyrkan». Sedan 1888 förvaras sex av dessa i Statens historiska museum (SHM inv. 8272:3) och har publicerats som U 397 i *Upplands runinskrifter*. Fragmentet kommer att införas i museets inventarium.

Uppland, Össeby-Garns sn, Össeby kyrkoruin

Under senare år har ett femtontal runristade eller enbart ornerade sandstensfragment påträffats i Össeby ödekyrka (Fornvännen 1971, s. 212 f.; 1972, s. 271 f.). Ytterligare ett fynd gjordes i april 1973, då ett runristat fragment hittades i den västra bogårdsmuren. Av ristningen är endast några runor i en slinga och ett stycke av ornamentiken bevarade. Fig. 7.

Gråspräcklig granit. Mått: 36×13×5 cm. Runhöjd 6,5 cm.

Inskrift:

...-op...

Före **o** är ett stycke av en stav vid nedre ramlinjen bevarat, förmodligen bistaven i en **r**- eller **h**-runa.

Västergötland, S:t Peders sn, Lödöse, Kroken 14: 2

Vid arkeologisk undersökning för byggnadsschaktning på nuvarande Lödöse torgs västsida tillvaratogs i april 1973 ett kort stycke av en furusticka (SHM inv.nr 27.600: 73: GI 714 a) med ristning på tre sidor och spår av en metallnit och metallisk beläggning. Stickan är planskuren med närmast kvadratisk genomskärning, avbruten i båda ändarna, 9 cm lång. Fig. 8.

En av de ristade sidorna har åtta tvärgående streck med 0,5 cm mellanrum, på en annan finns tre §-liknande figurer. Den tredje är runristad, runornas höjd är densamma som föremålets bredd, 1,5 cm.

Inskrift:

.....⁵ u - kanp : isuokamko¹⁰.....¹⁵.....²⁰.....

Vad jag uppfattat som ristat framgår av teckningen fig. 8. Av huvudstavarna till

fats i S:t Pers kyrkoruin och att de »ligga i kyrkan». Sedan 1888 förvaras sex av dessa i Statens historiska museum (SHM inv. 8272:3) och har publicerats som U 397 i *Upplands runinskrifter*. Fragmentet kommer att införas i museets inventarium.

Fig. 7. Runstensfragment från Össeby kyrkoruin, Össeby-Garns socken, Uppland. Foto G. Hildebrand (ATA). – Runestone fragment from the Össeby Church ruin, Össeby-Garn parish, Uppland.

Fragmentet förvaras nu i Statens historiska museum.

H. G.

Fig. 8. Runristad trästicka från Lödöse, S:t Peders socken, Västergötland, SHM inv.nr 27.600: 73: GI 714 a. Foto N. Lagergren (ATA), teckning förf. – Rune-carved wooden stick from Lödöse, St. Peder parish, Västergötland, SHM inv.no. 27.600: 73: GI 714 a.

runorna 1–6 finns praktiskt taget bara en liten skåra i nedre kanten kvar, resten är förlorat i en ytskada. Avståndet mellan sta-

varnas baser gör det troligt, att r. 4 och r. 6 haft bistavar t. h. om huvudstaven, r. 5 t. v. 7 **u** är svag men säker. Av r. 8 återstår nedre hälften av huvudstaven, inga spår av bistav. Skiljetecknet före 9 **k** består nu av endast ett litet kort, lodrätt streck, skiljetecknet före 13 i av två dylika. Runföljden 9–20 är säker, även om ristningen är mycket grund och ytan vittrad även här.

Öland, Köpings kyrka

Fig. 9. Det återfunna runstensfragmentet Ö 48, Köpings kyrka, Öland. Foto H. Gustavson (ATA). – The rediscovered runestone fragment Ö 48, Köping Church, Öland.

På en »antikvarisk» resa 1797 konstaterade C. G. Helfeling vid sitt besök i Köpings kyrka, att det »Uti Söd Östra Hörnet af Östra Tornet ut åt Kyrkogården Syntes, nedre vid jorden, en kant af en inmurad Runesten . . .» Senare uppgifter om den fragmentariska runstenen Ö 48 saknas; förmodligen försvann den, då den medeltida kyrkan revs 1805 och en ny byggdes.

Runverket uppmärksammades 1973 på att ett runristat fragment satt inmurat i kyrkan, och min granskning visade, att det rörde sig om ett återfynd av Ö 48. Fragmentet sitter med runorna vända upp och ner i sakristians norra murliv, omedelbart till vänster om sakristidörren och 50 cm ovanför trappans övre plan. Fig. 9. Denna plats fick det, då 1800-talskyrkan revs 1953 och ersattes med den nuvarande; det aktuella murpartiet tillkom 1954.

Det högra brottet (recent) har följt huvudstaven i 20 **o**.

Trots att en följd av tolv runor (9–20) således är fullt klar, kan tyvärr ingen mening nu utläsas ur inskriften. Ett meningsfullt innehåll bör den dock ha haft. Stickan dateras på grund av fyndnivån till »1200-talet, snarast förra hälften» enligt Rune Ekre.

E. S.

På Helfelings teckning avbildas ett minst 90 cm långt stycke av stenen. Senare har ett större stycke huggits bort och fragmentet har nu ungefär samma mått som de övriga murstenarna.

Gulgrå kalksten. Mått: 31×9 cm. Runhöjd 9 cm.

Inskrift (med text inom [ ] supplerad efter Helfelings koncept):

. . . **u** ist [in · t · sun · sin] . . .

» . . . stenen efter sin son . . . »

Runorna säkra; **t** har sannolikt ensidig bistav. Full visshet kan inte vinnas eftersom ristningsytan är något skadad på platsen för en eventuell högerbistav.

Anmärkningsvärt är, att runorna har anbringats på stenens smalsida. En sådan uppställning visar också den saknade runstenen Ö 20 Hulterstads kyrka liksom den runristade gravkistan DR 353 i Holms kyrka i Halland. En rimlig förklaring till placeringen av inskriften är, att stenens breddsida har givits en rent ornamentalfunktion, medan ristaren placerat åtminstone det väsentligaste av inskriften på stenens kant, där han på grund av stenartens struktur filat in runorna.

Att döma av den fragmentariska runinskriften är det två föräldrar, som låtit utföra monumentet till minne av en död son.¹

H. G.

¹ I Köpings sn, på fastigheten Solberga 4^a, har dessutom vid arkeologisk undersökning 1973 ett fragment av ett revben (förmodligen nötkreatur) påträffats. De närmare fyndomständigheterna är okända. Benet har måtten 21×3, 1×0,7 cm. På dess konvexa sida är **ur** ristat med 2,5 cm höga runor.

Rune Finds in 1973

During 1973, 12 rune finds have been registered, 6 from the Viking Age and 6 from medieval times. Out of the former, four (figs. 3, 5, 6, 9) are rediscoveries of runestones earlier known and then lost and fragments of such stones (Sveriges runinskrifter: Sm 163 Arby, U 211 Örsta, U 397 Sigtuna, Öl 48 Köping). Two Uppland runestones are new discoveries. One of them, the runestone at Åby in the parish of Björklinge, is published in this issue of *Fornvännen*, p. 202 ff. The other is represented in fig. 7. All of the six medieval inscriptions are newly discovered. Four of

them are carved on wooden objects excavated at Lödöse and Nyköping, two are carved in stone and plaster on Gotland churches. Two of the Lödöse finds representing a category of runic inscriptions, runic letters, hitherto unknown in Sweden, were published in *Fornvännen* 1974, p. 35 ff. The other four finds are reproduced here in pictures. The inscription in fig. 1 is an incomplete *futhark*, fig. 2 the Latinized name *Jacobus*, fig. 4 possibly an *ave*, fig. 8 impossible to interpret. All the inscriptions are documented transliterated and in bold type.